

380; İbn Habîb el-Halebî, *Tezkiretüh'n-nebih fi ey-yâmî'l-Manşûr ve benih* (nşr. Muhammed Emîn), Kahire 1976, I, 87; Makrîzî, *es-Sûlûk*, II, 351; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 297-299, 305; a.mlf., *eş-Şekâ'ik*, s. 7-8; *Keşfü'z-zunûn*, I, 61, 95, 261, 902; II, 1717, 2002; Brockelmann, *GAL*, I, 614; *Suppl.*, I, 838, 848-849; *Hedîyyetü'l-ârifîn*, II, 406; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mû'ellifîn*, XII, 155; Zirikî, *el-Â'lâm*, Beyrut 1389/1969, VIII, 42; N. Rescher, *Tetauvürü'l-mantı-kı'l-'Arabî* (nşr. M. Mehrân), Kahire 1985, s. 439-441; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Câmi'u's-sûrûh ve'l-havâsî*, Ebûzabî 1425/2004, III, 1731-1737; *Mu'cemü'l-mahtûâtî'l-mevcûde fi mektebâti İstânbûl ve Ânââtûlî* (haz. Ali Rıza Karabulut), [baskı yeri ve tarihi yok], III, 1492-1493; Şerafettin Gölçük, "Kitâbü'l-Erbain", *DİA*, XXVI, 100; Ferhat Koca, "el-Mahsûl", a.e., XXVII, 392; Bilal Aybakan, "Râfî, Abdülkerîm b. Muhammed", a.e., XXXIV, 395-396; Süleyman Ahmed el-Âbid v.dğr., "el-Urmevî, Ebû's-Şenâ Sirâceddîn Maḥmûd", *Mu.AU*, I, 482-485.

MUSTAFA ÇAĞRICI

es-SİRÂCİYYE

(bk. el-FERÂİZÜ's-SİRÂCİYYE).

SİRÂFÎ, Ebû Saîd

(أبو سعيد السيرافي)

Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh
b. Merzûbân es-Sîrâfî
(ö. 368/979)

Basra dil mektebine mensup
Arap dili ve edebiyatı âlimi,
Hanefî fakihî.

284 (897) yılında Basra körfezinde bir li-man şehri olan Sîrâf'ta doğdu. Babası Bih-zâd bir Mecûsî idi. Müslüman olunca oğ-lu Sîrâfî onun adını Abdullah olarak değiştirdi. İlk öğrenimini Sîrâf'ta gördü. Yirmi yaşlarında Uman'a gidip bir süre Hanefî fıkıhı tahsil ettikten sonra Sîrâf'a döndü. Ardından Askerimükrem'e giderek Mu'tezilî Muhammed b. Ömer es-Saymerî'den fıkıh ve kelâm dersleri aldı. Bir yandan da astronomi ve matematik okudu. Daha sonra Bağdat'a geçip İbn Mucâhid'den kıraat, İbnü's-Serrâc, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, İbn Düreyd ve Ebû Bekir Mebremân'dan dil dersleri aldı. İbn Ziyâd en-Nisâbü'rî ve Muhammed b. Ebû'l-Ezher'den hadis okudu. Hattat İbn Mukle de onun hocaları arasında anılır. Sîrâfî'nin kendisinden lugat tahsil ettiği İbn Düreyd ile kıraat aldığı İbn Mucâhid'e nahiv, kendisinden nahiv dersleri aldığı İbnü's-Serrâc'a kıraat, Mebremân'a ise matematik dersleri verdiği kaydedilir (Hatîb, VII, 342). Bağdat'ta şiirle diğer edebî ve dinî ilimlerin yanında

matematik, geometri ve astronomi okumaya devam ederken bu konularda Batlamyus ve Öklid'in eserlerinden yararlandı. Ayrıca miras hukuku (ferâiz) dersleri de alan Sîrâfî Hanefî fikhında yoğunlaştı.

Kâdilkudât İbn Ma'rûf (Ubeydullah b. Ahmed), aynı zamanda hocası olan Sîrâfî'yi kendisine vekâleten önce Doğu Bağdat, ardından Doğu ve Batı Bağdat kadılığına tayin etti. Sîrâfî'ye çok değer veren Hanefî fakihî Kerhî de onun için Rusâfe Camii'nde bir halka oluşturdu ve Sîrâfî elli yıl süreyle burada Hanefî mezhebine göre fetva verme görevini yürüttü. Bir taraftan da başta Arap dili ve edebiyatı olmak üzere kıraat, hadis, fıkıh, ferâiz, kelâm, mantık, matematik, geometri gibi çeşitli alanlarda dersler verdi. Hayatının sonuna kadar devam ettirdiği bu dersleriyle aralarında Başkadî İbn Ma'rûf, İbn Hâleveyh, İsmâil b. Hammâd el-Cevherî, Ali b. İsâ er-Rabâî, Ali b. Müstenîr, Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Ebû'l-Ganâim Muhammed b. Ahmed el-Lugavî, Haddâdî, İbnü'l-Felekî, Sâhib b. Abbâd ve kendi oğlu Yûsuf b. Hasan es-Sîrâfî gibi âlimlerin de bulunduğu öğrenciler yetiştirdi. 2 Receb 368'de (3 Şubat 979) Bağdat'ta vefat etti ve Hayzûrân Mezarlığı'na defnedildi. Sîrâfî fetva görevleri, verdiği dersler ve kadılık için ücret almaz, devlet adamı ve ileri gelenlerden hediye kabul etmez, kitap istinsah ederek geçimini sağlardı. Çok sayıda ilim adamı Sîrâfî'nin eserlerinden yararlanmış ve ondan nakiller yapmıştır. İbn Sîde, Ebû'l-Bekâ İbn Yaîş, Radî el-Esterâbâdî ve İbn Hişâm en-Nahvî bunlardan bazılarıdır. Ancak Ebû Ali el-Fârisî ve Ebû'l-Ferec el-İsfahânî gibi Sîrâfî'yi kusanıp rekabete giren âlimler de olmuştur.

Fikhî konulardaki özgün görüşleri sebebiyle özel ilgi gören Sîrâfî'ye her seviyeden devlet adamları mektuplar yazar, çeşitli konularda görüşlerini sorar ve kendisine "imâmü'l-müslimîn, şeyhülislâm" gibi unvanlarla hitap ederlerdi. Öğrencisi Ebû Hayyân et-Tevhîdî, Sîrâfî'nin seyyidü'l-ulemâ olduğunu, diğer ilim adamlarının da onu hocaların hocası ve büyük bir âlim olarak kabul ettiğini belirtmiş, oğlu Ebû Muhammed Yûsuf ise babasının özellikle *el-İknâ'* adlı eseriyle nahvin güçlüklerini ortadan kaldırarak onu kolay anlaşılır hale getirdiğini söylemiştir (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, VIII, 149). Basra ekolüne mensup olduğu halde Kûfeli dil âlimlerine karşı taassup göstermez, görüşlerinden yararlanır ve onlardan nakillerde bulunurdu. Sıbeveyhî'yi çok iyi bilip takdir etmesine rağmen zaman zaman benimsemediği fikirleri olmuş,

başkalarının görüşlerini onunkine tercih etmiştir. Mu'tezilî olmakla birlikte bu tarafını gösteren herhangi bir tavrına rastlanmamış, bunun yanında söz konusu men-subiyeti cedelci tarafının gelişip münazaralarda üstün gelmesinde katkıda bulunmuştur. İlmî konularda son derece titiz ve dürüst olup neyin kime ait olduğunu ve kimden aldığını söyler, şüphesi varsa onu da ifade ederdi. O dönemde yapılan bir tasnife göre dil âlimleri söyledikleri anlaşılmayanlar, kısmen anlaşılanlar ve tam anlaşılanlar olmak üzere üçe ayrılmış, Sîrâfî söyledikleri tam anlaşılan dilcilere örnek olarak gösterilmiştir.

Sîrâfî mantıkçı Mettâ b. Yûnus ve filozof Ebû'l-Hasan el-Âmirî ile dil, felsefe ve mantık konularında münazaralar yapmış, bu münazaralarda çok başarılı olmuştur. Mettâ b. Yûnus'la Vezir Ebû'l-Feth İbnü'l-Amîd'in meclisinde yaptığı münazarada (326/938) lafız-mâna ilişkisiyle sözün doğrusunu ve yanlışını belirlemede nahiv ve mantık bilimlerinden hangisinin daha belirleyici olduğu meseleleri tartışılmış, Sîrâfî'nin mantığı, cedel gücü ve üslup güzelliğiyle gösterdiği başarı orada bulunan herkesi hayrete düşürmüştür. Bu münazarada onun dil ve fıkıhı, yani Arap ve İslâm kültürünü, Mettâ b. Yûnus'un da felsefe ve mantığı, dolayısıyla Yunan kültürünü temsil ettiği söylenmiştir (Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ'*, I, 109-128). Ebû'l-Hasan el-Âmirî ile olan münazarasında (364/974) Sîrâfî seksen yaşını geçmişti. Münazaranın konusu bismelenin başındaki "bi-" harf-i cerrinin anlamlarıyla ilgiliydi.

Eserleri. 1. *Aḥbârü'n-naḥviyyine'l-Baṣriyyîn* (*Aḥbârü'n-nühât*). Basra dil ekolüne mensup nahiv âlimlerinin kısa biyografilerine, dil ve edebiyatla ilgili tartışmalarına, haklarındaki bazı anekdot ve haberlere dairdir. Eser Fritz Krenkow (Beyrut 1936), Tâhâ Muhammed ez-Zeynî – Muhammed Abdülmün'im el-Hafâcî (Kahire 1374/1955) ve Muhammed İbrâhim el-Bennâ (Kahire 1405/1985) tarafından yayımlanmıştır. 2. *İdgâmu'l-kurrâ'* (nşr. Muhammed Ali Abdülkerîm er-Rudeynî, Kahire 1405/1984). 3. *Mâ zekerehü'l-Kûfiyyûn mine'l-idgâm*. Kûfe âlimlerinin on bir meseleye dair görüşlerini ele alan bir risâledir (nşr. Sabîh Hammûd eş-Şâtî, *el-Mevrid*, XII/2 [Bağdat 1983], s. 127-150; Cidde 1405/1985). 4. *Şan'atü's-şi'r ve'l-belâğa*. Düzgün nazım ve nesrin esaslarına dair olan eserin kaynaklarda adı bu şekilde geçmektedir (meselâ bk. Yâkût, VIII, 150). Ancak Ca'fer Mâcid'in Sîrâfî'ye ait olarak yayımladığı (Beyrut 1995), vezin-

kafiye meseleleriyle şiir zaruretlerini ele alan *Şan'atü's-si'r ve'l-belâga* adlı eserin Ebû'l-Hasan el-Arûzî'nin *Kitâb fi'l-'Arûz'u* olduğu iddia edilmiştir (Mahmûd M. et-Tanâhî, XL/2 [Kahire 1417/1996], s. 159-214). **5. Şerhu Kitâbi Sibeveyhi.** Sîrâfî'nin şöhretini sağlayan en önemli ve hacimli eseridir. Nahiv ve lugat alanındaki geniş bilgisinin ürünü olan bu şerh kendisi henüz hayattayken tanınmıştı. Ebû Ali el-Fârisî ile taraftarları eseri kıskanmış, eleştirip hatalarını tesbit etmek için çok gayret göstermişlerse de herhangi bir hata bulamamışlardır. Öğrencisi Ebû Hayyân et-Tevhidî şerhin Sîrâfî'nin el yazısıyla orijinalinin 3000 varak olduğunu ve hiç kimsenin bu konuda o ayarda bir eser yazmadığını söylemiştir (*el-İmtâ*, I, 131). Daha sonra bu alanda eser telif edenler bu şerhten çok yararlanmışlardır. Şerh önce *el-Kitâb*'ın Bulak baskısının kenarında özet olarak *Takrîrât ve zübed min şerhi Ebî Sa'id es-Sîrâfî* adıyla basılmış (1317/1899), daha sonra Abdülmün'im Fâiz (Dimaşk 1983) ve bir komisyon (Ramazan Abdütevâb, Mahmûd Fehmî Hicâzî, Muhammed Hâşim Abdüddâim) tarafından yayımlanmıştır (Kahire 1986). Eserde şiirle ve şiir şâhidleriyle ilgili geniş bilgiler verilmiş, özellikle şiir zaruretleri üzerinde çok durulmuştur. Bu bilgileri Ramazan Abdütevâb (*Zarûretü's-si'r*, Beyrut 1405/1985) ve Avad b. Hamed el-Kûzî (*Mâ yahtemilü's-si'r*, Kahire 1409/1989, 1412/1991) Sîrâfî'ye ait müstakil birer eser olarak neşretmiştir. **6. Şerhu şevâhidi'l-Kitâb** (*Şerhu ebyâti Sibeveyhi*). Esved el-Gundicânî'nin *Fürhatü'l-edeb* adıyla bu şerhe red diye yazdığı ifade edilmektedir (İbnü'l-Kiftî, II, 169). Eser M. Ali R. Hâşim tarafından Kahire'de (1394/1974) ve Muhammed Ali Sultânî tarafından *Şerhu ebyâti Sibeveyhi* adıyla bir derginin iki sayısında (*el-Mecma'u'l-ilmî*, Dimaşk 1976-1977) neşredilmiştir. Oğlu Yûsuf es-Sîrâfî'ye nisbet edilen ve aynı ismi taşıyan şerh de babasına ait şerhin gözden geçirilmiş şekli olmalıdır. **7. Fevâ'ittü Kitâbi Sibeveyhi min ebniyeti kelâmi'l-'Arab** (nşr. Muhammed el-Bekkâ, *Mevrid*, XXVIII/3 [Bağdat 1421/2000], s. 119-120). **8. Elifâtü'l-ka'f ve'l-vaşl.** İbnü'l-Kiftî bu eserin 300 varak olduğunu söyler (*İnbâhû'r-ruvât*, I, 314). **9. el-İknâ' fi'n-naḥv (el-Mukni'.** Müellif eserin telifi bitmeden vefat ettiği için oğlu Yûsuf tarafından tamamlanmıştır (Ebû'l-Alâ el-Maarrî, s. 424). **10. Cezîretü'l-'Arab.** Yâkût *Mu'cemü'l-büldân*'ında bu eserden yararlanmış. Sîrâfî bu kitabında dâbbetü'l-arzın Cezîretü'l-arap'tan

çıkacağını ileri sürmüştür (Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, I, 11, 138). **11. el-İğrâb fi'l-i'râb.** Cambridge Kütüphanesi'nde bir nüshasının bulunduğu kaydedilmektedir (Brockelmann, *GAL*, II, 188). **12. el-Müdḥal ilâ Kitâbi Sibeveyhi.** Sîrâfî'nin, bu eserini öğrencisi Hüseyin b. Merdeveyh el-Fârisî'ye anlatırken onun şahsında öğrencilerine önemli tavsiyelerde bulunduğu nakledilmektedir (Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, VIII, 153). **13. Şerhu Maḥşûreti İbn Düreyd.** İbn Düreyd'in Nişâbur Valisi İsmâil b. Abdullah el-Mikâfî'yi övdüğü ve İran yolculuğu ile Basra özlemine tasvir ettiği kasidesinin şerhidir (Brockelmann, *GAL*, I, 504). **14. el-Vakf ve'l-ibtidâ'** (İbnü'n-Nedîm, s. 68). **15. Şerhu şevâhidi'l-Cemhere fi'l-luḡa.** İbn Düreyd'in *el-Cemhere*'sinin Leiden yazmasında mevcut olan bu şerhlere Fritz Krenkow'un neşrinde (Haydarâbâd 1345/1925) yer verilmiştir. **16. Cüz' fihî te'âlik mine'n-naḥvi ve'l-luḡati ve ebyâtü me'ânin** (nşr. M. Abdülmuttalib el-Bekkâ – Mey Fâzıl el-Cübûrî, *el-Mevrid*, XXVIII/2 [1421/2000], s. 62-91). Sîrâfî'ye şu eserler de nisbet edilmektedir: *en-Nâsiḥ ve'l-mensûḥ fi'l-Ḳur'ân*, *el-Medḥal ilâ Kitâbi Sibeveyhi*, *Esmâ'u Cibâli Tihâme*, *Mesâ'il*. Son eser nahiv, lugat, şiir, Kur'an ve hadis ile ilgili 1500 soru ve cevabını içerir. İbnü'l-Kiftî, Sîrâfî hakkında *el-Müfid fi aḥbârî Ebî Sa'id* isimli "güzel" bir kitap yazdığı için *İnbâhû'r-ruvât*'ta (I, 313) onun hayatından kısaca söz ettiğini söylemektedir. Abdülmün'im Fâiz, Hasan İsmâil Abdürrâzık, D. S. Margoliouth, Tâhâ Abdurrahmâne, İbrâhim es-Sâmer-râî, Mahmûd M. et-Tanâhî, Muhammed Süleyman İbrâhim Fetih, M. M. F. Hegazî, Abdülhamîd A. Sâlim gibi birçok çağdaş araştırmacı Sîrâfî ile ilgili kitap, makale ve tez çalışması yapmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Sa'id es-Sîrâfî, *Aḥbârü'n-naḥviyyine'l-Başriyyin* (nşr. M. İbrâhim el-Bennâ), Kahire 1405/1985, neşreden giriş, s. 5-21; a.mlf., *Mâ yahtemilü's-si'r* (nşr. Avad b. Hamed el-Kûzî), Kahire 1412/1991, neşreden giriş, s. 13-22; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdü), s. 68; Ebû Hayyân et-Tevhidî, *el-İmtâ' ve'l-mu'ânese* (nşr. Ahmed Emîn – Ahmed ez-Zeyn), Beyrut 1373/1953, I, 107-131; a.mlf., *el-Mukâbesât* (nşr. M. Tevfik Hüseyin), Beyrut 1989, s. 68-86; Ebû'l-Alâ el-Maarrî, *Risâletü'l-ḡufrân* (nşr. Âişe Abdurrahman), Kahire 1397/1977, s. 424; Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 341-342; Kemâleddin el-Enbârî, *Nûzhetü'l-elibbâ* (nşr. İbrâhim es-Sâmer-râî), Zerkâ (Ürdün) 1405/1985, s. 127-129; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ*, VIII, 145-232; a.mlf., *Mu'cemü'l-büldân*, I, 11, 138; II, 123; İbnü'l-Kiftî, *İnbâhû'r-ruvât*, I, 313-331; II, 169; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 360-361; Brockelmann, *GAL*, I, 115, 504; II, 188; *Suppl.*, I, 174; Sezgin, *GAS*, IX, 98-100; Abdülmün'im Fâiz, *es-Sîrâfî en-*

Naḥvî fi daw'i Şerhihi li-Kitâbi Sibeveyhi, Dimaşk 1403/1983, tür.yer.; Hasan İsmâil Abdürrâzık, *De-lâ'ilü'l-i'câz beyne Ebî Sa'id es-Sîrâfî ve 'Abdîl-kâhir el-Cürçânî*, Kahire 1991, tür.yer.; D. S. Margoliouth, "The Discussion Between Abû Bishr Mattâ and Abû Sa'id al-Sîrâfî on the Merits of Logic and Grammer", *JRAS* (1905), s. 79-129; İbrâhim es-Sâmer-râî, "Ebû Sa'id es-Sîrâfî ve Kitâbü Sibeveyhi", *ed-Dîrâsâtü'l-edebîyye*, VI/3-4, Beyrut 1965, s. 249-264; Mahmûd Muhammed et-Tanâhî, "Şan'atü's-si'r li's-Sîrâfî hüve Kitâbün fi'l-'arûz li-Ebî'l-Hasan el-'Arûzî", *MMMA* (Kahire), XL/2 (1996), s. 159-214; Taha Abderrahmane, "Discussion entre Abû Sa'id al-Sîrâfî le grammairien et Mattâ b. Yûnus le philosophe", *Arabica*, XXV, Leiden 1978, s. 310-323; Geneviève Humbert, "al-Sîrâfî", *El²* (İng.), IX, 668-669.

ZÜLFİKAR TÜCCAR

SÎRÂFÎ, Yûsuf b. Hasan

(يوسف بن الحسن السيرافي)

Ebû Muhammed Yûsuf b. Ebî Sa'id el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî (ö. 385/995)

Arap lugat ve nahiv âlimi.

330 (942) yılında Bağdat'ta doğdu. Fars asıllı köklü bir aileye mensuptur. Arap dili ve edebiyatı âlimi ve Haneffî kadısı Ebû Sa'id es-Sîrâfî'nin oğlu olarak daha çok İbnü's-Sîrâfî künyesiyle tanınır. Bir yandan geçimini sağlamak amacıyla yağ ticareti yaparken diğer yandan babasının verdiği Arap dili, lugatı ve grameriyle şiir ve aruza ilişkin derslere katılarak kendini yetiştirdi. Babasının, öğrencilerine *İşlâhu'l-manṭık*'ı (İbnü's-Sikkî) okuttuğu ve kendisinin de katıldığı bir derste Ebû'l-Alâ el-Maarrî'nin yakın dostu olan Bağdat Dârü'lilm kütüphanesi görevlisi Abdüsselâm el-Basrî'nin, Humeyd b. Sevr'e ait bir beyitte yaptığı 'râb hatasını düzeltmesi üzerine babasının duyduğu mahcubiyetten dolayı çok üzülen Sîrâfî ticareti bırakarak kendini tamamen ilme verdi, özellikle Arap sözlük bilimi ve gramerinde derinleşti, daha çok şevâhid şerhi üzerinde çalıştı. Bu olayın tesiriyle ilk bilimsel çalışma olarak *İşlâhu'l-manṭık*'ta geçen şevâhidin şerhine dair bir eser kaleme aldı (İbn Hallikân, VI, 70).

İlim alanında babasının düzeyine ulaşmamış olsa da onun çizgisini sürdüren Sîrâfî, babasının Arap gramerini ilk defa ya-lın ve basit bir şekilde anlattığı *el-İknâ'* adlı kitabı iki ayrı kaleminden çıktığı farke-dilmeyecek derecede başarıyla tamamladı. Onun halefi olarak verdiği derslerde Arap lugat, gramer ve edebiyatına dair birçok eseri okuttu. Özellikle Mufaddal b.